

Konrad Paul Liessmann: Vzdělání jako provokace

Na rakouského autora knihy, profesora z Filozofického institutu Vídeňské univerzity, jsme na stránkách Živy už upozornili recenzí jedné z jeho několika knih přeložených do češtiny – *Teorie nevzdělanosti* (s podtitulem *Omyly společnosti vědění*), *Hodnota člověka*, *Univerzum věcí*, *Hodina duchů...* Týkala se prvního z uvedených titulů, jehož jádrem je kritický pohled na realizační přístup EU k jinak logické myšlence sjednocení evropského vysokého školství v tom smyslu, aby bylo prostupné a umožňovalo studentům získat cenné mezinárodní zkušenosti, naučit se cizí jazyky a konfrontovat různé přístupy vědeckých škol (viz *Živa* 2010, 6: LXXXIX–XCI).

Praktické kroky, které podle Liessmanna vedou k „prázdnotě evropského vysokoškolského prostoru,“ mají „jméno Boloňa“, což ukazuje na místo, kde došlo k dohodě evropských ministrů školství z r. 1999 a odkud se odvíjí postupné opouštění ideje svobodného vzdělávání, v němž ruku v ruce jde výuka a výzkum, partnerství bádajících pedagogů a studentů, uměle nekrácená doba studia bez nesmyslně navyšovaných počtů absolventů. V novém systému převažuje požadavek na produkci úzce profilovaných expertů, student se stává „klientem“ a docent nebo profesor „poskytovatelem vzdělání“ (čemuž odpovídá i jejich vzájemný vztah), veřejnoprávní vzdělávací instituce si na sebe musí „vydělat“ splněním kvantitativních kritérií ve výuce (počty studentů a absolventů) i v badatelské „excelenci“ (produkce článků ve světových vědeckých časopisech, Nobelovy a jiné ceny, úspěšnost v grantových soutěžích), případně přívýdělkem v jiných činnostech. Student získává „kompetence“, nikoli oborové vzdělání ve smyslu propojených faktů a kontextuálních vztahů. Pojem „kapitalizace ducha“ ilustrující nechtěný osud nás všech v oblasti dobové (ne)vzdělanosti, se objevuje v této knížce stejně jako v Liessmannově stěžejní publikaci s jeho varovnou teorií.

Obsah je rozdělen do tří bloků: K záležitosti vzdělání, Na okraj kultury, V nížinách politiky. Za zmínku stojí i nedlouhá předmluva nadepsaná: Proč je tak nepříjemné potkat vzdělaného člověka. Stojí za to z ní citovat, protože téměř vše další v knize se točí kolem uvedených tematických koncentrátů: „Kariéra pojmu ‚vzdělání‘ bere dech. ‚Vzdělání‘ nejenže nahrazuje koncepty jako pedagogika, výchova nebo vyučování, ‚vzdělání‘ nejenže popisuje zacházení s lidmi od působení zvukem na nenarozené děti v matčině těle přes integraci migrantů až ke školení seniorů v používání internetu, ale ‚vzdělání‘ může být nasazeno jako laciný žolík všude tam, kde jiné instituce či praktiky selhávají. Kdo mluví o vzdělání, má vždy pravdu.“ Liessmann se pak konfrontuje v duchu své

„teorie nevzdělanosti“ s pojmem vzdělávací v klasickém slova smyslu: „Vzdělání míněné vážně by dnes bylo provokací. Zda řádící kompetenčně orientovaná kompetence skutečně představuje dobově přiměřenou odpověď na tuto provokaci, lze ovšem zpochybnit. Vzdělání, jež vytváří své ostruhy, nelze redukovat na formální schopnosti a aplikační orientaci. Vzdělání má vždy co činit i s konkrétními obsahy a – horrible dictu – abstraktním vědění, tedy i s náhledy a postoji, které v sobě předem nesou svou hodnotu...“ A nakonec při kritice vzdělanostních reforem současnosti (vůči vzdělání nepřátelských) uzavírá: „Vzdělání je neodlučně spojeno s pochopením vlastní nedostatečnosti, s vědění nemověním.“

Podkapitoly prvního oddílu probírají vybraná obnažená místa „záležitosti vzdělání“: literární sečtělost (jako provokace), paradox „volného“ času, vzdělání jako sekularizované náboženství, o rozporu vzdělání a soutěžení, o strategiích učitelské profesionalizace a o proměně vzděláním (jako mýtu). Sousloví *ledacos* naznačují – lze upustit od detailního rozboru a uvést alespoň jeden tak trochu výstupní citát: „Pokud by se... za vzdělání označovalo vše, co lidé během svého života činí... ‚vzdělání‘ by spadlo v jedno s ‚životem‘. S takovou premisou by pojem vzdělání opět ztratil svou selektivitu. Ale i tato tendence je citelná v moderní pedagogice. Kdo se nenaučí číst, neplatí za nevzdělaného, neboť ve svém životě jistě získal jiné ‚kompetence‘, například ovládá základní funkce smartphonu říditelného ikonami.“

Druhý blok vyhlíží v tématech rozbíhavěji. Evropa nahlížena jako krásné umění (k estetice kontinentu), nic nového pod sluncem (k relativizaci inovací), poznej své selfie (už není přirozená bezprostřednost, nýbrž zachycený okamžik), o zručnosti všeho druhu (máme tisíce nástrojů ruku prodlužujících, ale nenahrazujících její funkci vložit do díla ideu), věda není žádné umění, a nakonec – co po nás zůstane. Opět náповěda úryvky: „Myslí-li se Evropa jako kontinent mnohotvárnosti, který usiluje o jednotu, přímo se vnucuje hudební slovník. Souzvuk odlišnosti – nebyl to původní význam harmonie?“ a „Postupně se to, jak zacházíme se svým odpadem, stává odkazem na stav civilizace.“

V třetím bloku Liessmann provokuje i tím, když vyjadřuje přesvědčení, že vzdělanost sama o sobě nehraje zase až tak podstatnou roli v ovlivnitelnosti postojů a vědomí souvislostí. Rozšiřuje svůj záběr na obecné otázky spravování věcí veřejných a s odkazem na britského politologa Colina Crouche sděluje jednoduchou, a přitom znepokojující tezi, že žijeme v éře postdemokracie. Jeho vysvětlení v následujícím citátu si můžeme porovnat s prodávanou skutečností: „Naše obec se rozvíjí

ve směru postdemokratických struktur, kde se sice jako dřív budou konat volby – volby, jež povedou k odchodu vlád, kde ovšem konkurující týmy profesionálních PR expertů budou veřejnou debatu během volebního boje kontrolovat tak silně, že upadne na pouhé divadlo, při němž se bude diskutovat jen o řadě problémů, které experti předem vybrali... Ve stínu této politické inscenace se reálná politika dělá za zavřenými dveřmi prostřednictvím zvolených vlád a elit, které zastupují především hospodářské zájmy.“ Asi se bude zdát, že v našich končinách, kde se střídaly po desetiletí totalitní režimy, je jak slovo demokracie, tak na něj navázaná postdemokracie, nepatřičným termínem – a kde je asi přílehavější slovo postkomunismus. V něm se lidé pokoušejí znovu najít zárodečné prvky demokracie a vášnivě se přou o to, jaká demokracie by to měla být. Hledají se přívlastky k pojmu, přičemž demokracie existuje už 2 500 let. A někdo řekl, že prvních 300 let demokracie je těch nejtěžších.

Zarámování Liessmannova myšlenkového koridoru vztáženého k pozici a tvarování vzdělanosti umožňuje mimo jiné jeho odkaz na filozofa Michaela Sandela, který upozorňuje, že je třeba rozlišovat mezi tržním hospodářstvím a tržní společností. „Tržní hospodářství je nástroj – cenný a účinný – k organizaci produktivní činnosti. Tržní společnost je však způsob života, v němž hodnotový systém trhu prosákl do všech aspektů lidského usilování.“ Liessmann v závěru knihy připomíná vědomí potřebných hranic mezi zbožním trhem jako instrumentem a ke stresu vedoucí umělostí zavádění jeho principů do odlišně fungujících sfér života, mimo jiné do vzdělání: „... trhy tvoří opce jen pro platebně schopné účastníky trhu, lidská práva se však nemohou vázat jen na platební schopnost.“ Knihu je bezesporu možno doporučit jakémukoli čtenáři, kterému je blízká jazyková a formulační svěžest textu a kterého alespoň trochu zajímá směr cesty naší, nejen vysokoškolské sféry výuky a výchovy k poznávání světa.

Academia, Praha 2018, 146 str.
Doporučená cena 225 Kč